

УДК 140.8:21

Т. А. Шадюк,

здобувач

(Житомирський державний університет імені Івана Франка)

shadiuk@bigmir.net

## СТРАЖДЕННІСТЬ ЯК ДОМІНАНТА ДУХОВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНСЬКІЙ РЕЛІГІЙНО-ФІЛОСОФСЬКІЙ ДУМЦІ XVI – XVII СТОЛІТЬ

*У статті проаналізовано концепт людської стражденності в контексті світоглядних позицій представників містико-аскетичної релігійно-філософської думки в Україні XVI – XVII століть (Івана Вишенського, старця Артемія, Іова Почаївського, Клірика Острозького, Ісайї Копинського). Особливу увагу зосереджено на ідейній близькості світоглядних позицій українських подвижників і святих отців, ісихастів, яка встановлена на основі їх розуміння онтологічної неспіввимірності Бога і людини, аскетичних шляхів і засобів духовної діяльності, християнських ідеалів обоження, богоуподібнення, спасіння, наслідування Христа. Виявлено діалектичну єдність між есенційними та екзистенційними тенденціями щодо експлікації проблеми стражденності у релігійно-філософському дискурсі вказаних українських мислителів.*

**Ключові слова:** *пристрасність, страждання, стражденність, боротьба з пристрастями, обоження, спасіння, наслідування Бога.*

**Актуальність дослідження. Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими та практичними завданнями.** Відстеження світоглядних тенденцій у творчості українських релігійних мислителів є одним із пріоритетних завдань у сучасному релігієзнавстві, обумовленим як об'єктивним поступом науки, так і соціокультурними потребами української нації у її самоствердженні та релігійно-духовній ідентифікації. Сучасні дослідники: В. Горський, М. Попович, П. Саух, А. Колодний, С. Йосипенко, Є. Харьковщенко, Л. Филипович, О. Саган, В. Климов, Ю. Чорноморець, Т. Чайка, І. Огородник, В. Огородник, Л. Карпінська, С. Бондар, Т. Целік, М. Кузьминська, С. Гуменюк, С. Снігур, Ю. Сватко та багато інших ствердили, що православ'я, яке кілька століть поспіль було і залишається вагомим чинником самоорганізації українства, є не лише доктриною та культом, але й цілісною системою філософських поглядів. У зв'язку з цим значного зацікавлення здобувають світоглядні проблеми, зокрема конституювання ідеї стражденності у православній думці України XVI – XVII ст.

**Аналіз останніх досліджень і публікацій.** Підходячи до аналізу запропонованої тематики, необхідно звернутися до визначення провідних світоглядних позицій тогочасного філософування, у парадигмальному просторі якого дослідники переважно вбачають панівний вплив реформаційної та ренесансно-гуманістичної ідеології (В. Нічик, П. Кралюк, І. Захара, М. Кашуба, Я. Стратій, В. Литвинов), для якої характерними є риси аристотелізму, раціорозмірності, антропоцентризму. Однак надзвичайної виразності здобуває й інша позиція, що постулює традиціоналістський ухил світосприйняття мислителів кінця XVI – середини XVII ст., адже, за словами С. Гуменюк, "сміслотворчим осередком для них було християнське православне подвижництво" [1: 16], а точніше, візантійська святоотецька й ісихастська аскетична традиція, якій також були притаманні антропологічні погляди, але містико-аскетичні. У цьому зв'язку більш важливими стають ірраціональні, апофатичні, містичні й екзистенційно-діалектичні тенденції українського релігійно-філософського дискурсу.

Зокрема, сучасний дослідник І. Бичко вважає, що екзистенційні мотиви є загалом "домінуючими в творчості українських мислителів XV – XVII ст. (полемісти, діячі братських шкіл, викладачі Києво-Могилянського колегіуму)" [2: 37]. Думку про екзистенційну зорієнтованість української філософії як провідну рису української світоглядної ментальності (від Іларіона до Г. Сковороди і П. Юркевича) поділяють також В. Горський, Т. Чайка, А. Бичко, Ю. Шабанова та ін. В контексті багатьох досліджень цих та інших авторів виявлялись характерні риси й концептуальні засади українського філософського дискурсу, а також стверджувався зв'язок української філософської думки зі святоотецькою традицією (у тому числі з ісихазмом). Однак в полі філософського пошуку тема людської стражденності не виділялася із загалу філософських проблем, а тому цілісного осмислення не здобула.

Відтак, **метою дослідження** є аналіз концептуальних підходів до осмислення проблеми стражденності в творчості представників містико-аскетичного напрямку релігійної полеміки кінця XVI – середини XVII ст.

**Виклад основного матеріалу дослідження.** Варто зазначити, що проблема стражденності має власну історію формування у релігійно-філософській традиції, окремі аспекти якої висвітлювались в працях мислителів XIX – XX століть: О. Хомякова, М. Лосського, В. Лосського, В. Зеньковського, Г. Флоровського, С. Булгакова, М. Бердяєва, С. Франка, І. Ільїна, Б. Вишеславцева, Х. Яннараса, Софронія (Сахарова), І. Зізіуласа, А. Позідіса. В них уміщено міркування з приводу онтологічних, сутнісних та екзистенційних аспектів гріха, пристрасті, страждання, скорботи, туги, смерті та ін. філософських конструктів цієї проблеми.

З-поміж вказаних авторів саме Г. Флоровський застосовував поняття стражденності в контексті осмислення христологічного аспекту святоотецької спадщини (Максима Сповідника, Іоанна Дамаскіна) й витлумачував його на основі співвіднесення пристрасності зі сутнісними властивостями людини (душі, тіла, духу) [3: 220;245], в результаті чого стражденність у формах страждання, скорботи, страху постає сутнісною ознакою людського єства (вираженням його уразливості, немічності, смертності), а також принципом і способом людського буття (на підставі актуальної гріховності). Тобто джерела східної патристичної філософії є фундаментальним підґрунтям до експлікації сутнісного та екзистенційного модусів проблеми стражденності у Г. Флоровського.

Серед представників містико-аскетичного напрямку української релігійно-філософської традиції заслуговує уваги творчість І. Вишенського. Будучи сповідником киеворуських і греко-візантійських цінностей, І. Вишенський тримається традиційних для православної Церкви поглядів і полемічно відстоює їх. Цьогосвітній вимір стражденності вказує лише на потойбічні трансцендентні цінності, – переконаний містик, тому навчає терпінню і радуванню будь-яким її проявам заради спасіння: "Сега ради готовитися крѣпко находящая бѣды и скорби терпѣти и не унывати православным подобает" ("Книжка") [4: 111]. Згідно святоотецького та ісихастського вчення (Діонісія Ареопігита, Іоанна Дамаскіна, Ісаака Сіріна), у творі "Послання до Домнікії" він вважає за необхідне зцілення від пристрастей і досягнення безпристрасності, адже це є змістом "тїсного пути" спасіння, викладеним у "науці благочестя" (тобто у православ'ї), яку ставить понад філософію чи будь-яку іншу світську науку. Пристрасть розуміється ним ознакою ветхості людини, тобто в її становищі після успадкування першородного гріха. Тому пристрасність є перепоною навіть у тлумаченні Святого Письма й головною причиною появи еретичних думок і учень. Спосіб життя, в якому відсутні потуги боротьби з пристрастями, не схвалює: "да страждет страсть возлюбивый", тим самим підкреслюючи особисту відповідальність людини за вибір, й постулює існуючий причинно-наслідковий зв'язок між пристрасстю і стражданнями.

Антонімічні пари "благо чесне" – "хитрісне", "неправе" – "правовірне", "просте" – "мудрісне", "законне" – "своєвільне", вживані мислителем покликані полемічно ствердити достотність православної віри на противагу хибності "латинського мудрування". Стражденність розуміється ним невід'ємним змістом християнського благочесного життя, сахатися чого недостойно й душезгубно, тому з приводу існуючої у латинян ідеї чистилища (для очищення від гріхів) іронізує: "а у нас, дурное Руси, чистца по смерти немаш, только в терпѣливом страдании и покаянии преже умертия" [4: 164]. Та сама іронія наявна в творі "Зачапка мудрого латынника з глупым русином", в якому полеміст підкреслює необхідність перетерплювання страждання, через що здобувається сила духу [4: 171].

В усій його творчості стверджується однозначна перевага духовного над світським, християнських чеснот над світськими, вшановується досвід євангельських праведників, грецьких отців Церкви й ісихастів (Симеона Богоприємця, Миколи Мирлікійського, Григорія Богослова, Василя Великого, Іоанна Золотоустого, Іоанна Ліствичника, Симеона Нового Богослова, Григорія Синаїта), від яких сприймає спосіб православного життя як подвиг з його метою не тільки наслідування і уподібнення Христу, а й – що найголовніше – обоження.

Тісний зв'язок із святоотецькою спадщиною зберігав преподобний Іов Почаєвський, про що свідчать чимало його повчань, зібраних у збірнику "Бджола Почаївська". Зокрема, у повчанні "О терпении и благопохвалении и да не тако zelo плачемся о умерших" преподобний Іов наслідує Іоанна Золотоустого, відтворюючи його думки, винесені в назву цього повчання і доповнює їх власними роздумами на цю тему. Преподобний підкреслює суєту дочасного земного життя, неминучість смерті, але націлює читача на розважливність, формуючи правильне відношення до дійсності, в якості чого пропонує терпіння із вдячністю та усвідомлення діючої щодо всього волі Божої, аби упередити зайвий жаль і відчай з приводу смерті близьких, адже жалкувати варто не за тими, хто відійшов до Бога, а за тими, хто зазнає смерті духовної ще за життя на землі [5: 602]. З повчання Іова Почаївського "Об отречении от мира и о духовном совершенстве" помітно, наскільки високим розумівся щабель духовної досконалості, досягати якого вважалось суворою необхідністю як іноку, так і мирянину, практично без різниці між ними, без суттєвого послаблення для останнього: "усе нарівні з іноком предписано йому робити, – і у всякому випадку для нього не є безпечним переступ усіх заповідей", – застерігає преподобний [5: 592]. Обираючи за зразок повчання Іоанна Золотоустого, преподобний наслідує святого у його неперевершеному ревнотному вмінні повчати і направляти свою паству на шлях спасіння, тому й сам добирає найпереконливіших слів, щоб донести найважливіше і найкорисніше, зокрема, нагадує про реальність страшної геєнської муки, від якої неможливо ні звільнитися чи послабити її, ані отримати втішення чи співчуття (з історії про багатого і про Лазаря) [5: 598]. Нагадування про існування посмертних страждань для грішників свідчать про його намагання донести читачеві есхатологічний зміст людської стражденності.

Зразком ірраціоналістичної, містичної тенденції у філософуванні є проповідь того ж таки "тісного шляху" спасіння учасника релігійної полеміки в Україні російського старця Артемія ("Послання старця Артемія, XVI века"), в якій автор відстоює чернечий спосіб життя з його принципами духовного ділання

– подвижництва й наслідування святих отців. Згідно східної ісихастської традиції (в особах Григорія Нісського, Ісаака Сіріна), автор не применшує статус людини перед Богом, називаючи її створеною за образом Божим і тому безпристрасною, що повинно означати її безсмертність. В своєму розумінні природи пристрастей старець Артемій, який був авторитетним богословом в колі українських мислителів XVI – XVII ст., займає нейтралітет, витлумачуючи пристрасті як загалом притаманні людському еству від природи ("естествомъ въ насъ ревность на добродѣтели"), що дією свободної волі в людині перетворюються в джерело зла й гріха [6: 1204], а тому не позбавляє людину відповідальності за них.

Властива усьому давньоукраїнському любомудрію ідея наслідування Христа, проявляється також в старця Артемія у вигляді схвалення чернечого способу життя, приклад якому подав сам Господь, відходячи в пустелю для молитви, – вважає він [6: 1259]. Тому особливо шанованими є у автора аскетизм безлюдництва й безмовності. Відтак, стражденність втілюється в способі життя за принципами подвижницьких засобів духовного ділання: посту, молитовної ісихії, покаянного плачу, боротьби з пристрастістю.

Даючи загальну характеристику світоглядних позицій представників української духовної культури кінця XVI – початку XVII ст., дослідники (В. Нічик, В. Горський) справедливо відмічають наявність у них ідеї "несумірності" Бога і світу, яка вважається провідною світоглядною тенденцією поряд із витікаючою з неї ідеєю "втечі від світу", а також акцентується їх негативне сприйняття навколишньої дійсності, "града земного" [7: 203]. Але тут варто зробити заувагу з приводу абсолютизації цієї позиції, адже ідея "несумірності" Бога і світу відбиває утверджуваний ще ранньохристиянськими мислителями й святими отцями сутнісний характер взаємозв'язку між Богом і людиною до і після її гріхопадіння. Саме ця ідея стає відправною точкою православного дискурсу, що зосереджується на подальшій розробці шляхів, заходів і засобів подолання цього сутнісного онтологічного протиріччя (різновидів подвижництва з його способами духовної діяльності). Тому "втеча від світу" розумілась українськими книжниками в світлі ісихастського вчення щодо неспіввимірності Бога і світу (людини), а отже як аскетичний засіб подолання цієї суперечності.

Відхід зі світу в святоотецькій традиції здійснювався з метою усамітнення для боротьби з пристрастями й отримання можливості практикувати Ісусову молитву в безмовності (ісихії), яка навчає любові до Бога і ближнього, що цілокупно становить значну частину аскетичного подвигу. Зі слів старця-нестяжателя Артемія, необхідністю є "бѣжаніе отъ вещей же и человекъкъ, да съблюдемъ предѣлы, еже къ Богу послушанія обѣщанія нашего" [6: 1258], тобто це виконання чернечих обітниць. Іншими словами, "втеча від світу" – це духовний труд, подвиг, різновидами якого є відлюдництво, стовпництво, затворництво і т. д. Необхідно також сказати, що чимало подвижників, досягнувши певного ступеня святості, поверталися до соціального служіння людям, назустріч світові, що відображає практика старецтва (афонського, оптинського, молдавського, українського тощо) як духовного наставництва. Знаними в Україні старцями були Іван Вишенський, Ісайя Копинський, Артемій (Вологодський), Паїсій (Величковський). Тобто, в українському подвижництві, здійснюваному за зразком ісихастського, існує виважена урівноважена позиція стосовно внутрішнього і зовнішнього служіння Богові й людям.

Фактично представники містико-аскетичного напрямку української філософської думки від початку скеровують свої мисленеві зусилля не на спекуляції з приводу онтологічного протиріччя, "несумірності" між Богом і людиною, а на обґрунтуванні достотного шляху єднання з Богом – обожнення, що розумілось не лише ідеально: як досягнення мети, а й екзистенційно: як дійсний спосіб християнського життя, що інтенційно виявляється через діалектичну взаємодію сутнісного й екзистенційного виявів стражденності.

Православ'я як мірило богоугодності – такою є одна з провідних ідей листа Клірика Острозького ("Отвѣт (отпись) Клирика Острожскаго Ипатію Потюю"), написаного в тій самій традиції, метою якої було ствердження правдивості "старожитної віри", скріплення авторитету Святого Письма й отців Церкви, вшанування пам'яті святих преподобних східного православ'я у часи полемічної боротьби з унією. У темі стражденності, підпорядкованій ідеї духовного вивіщення православ'я, Клірик Острозький алегорично описує антиномічне походження цієї проблеми: "насіння" Боже й "насіння" вороже – це пристрасті в людському естві, які від природи є добрими, але спотворені дияволом [8: 384].

Знаковою постаттю для української релігійно-філософської думки XVII ст. в її полемічному ствердженні православної віри як релігії та віросповідання, заснованого на східній святоотецькій традиції та відродженому візантійському ісихазмі, був митрополит Ісайя Копинський, вихованець Острозької школи, бувший чернець Києво-Печерської Лаври. Твір Ісайї Копинського "Алфавіт духовний", – як свідчить М. Грушевський, – був найпопулярнішою книгою в київському осередку XVII ст., до речі, помилково приписуваний Димитрію Туптало, який лише передруковував його без посилання на автора [9: 539]. Ідея пізнання Бога шляхом пізнання сотвореного світу, що трансформувалась у ісихастів у містичне богопізнання, тобто аскетичне самопізнання й самозаглиблення, властива Ісайї Копинському, який керується усіма принципами ісихастського духовного ділання, наставляючи в них

свого читача. Це, передусім, очищення від пристрастей, просвітлення ума, неприйняття світської мудрості й філософії як єретичних умозріль.

Митрополит продовжує дидактичну "проповідь" тісного євангельського шляху, виступає апологетом подвижництва як досконалого способу до єднання в Бозі й пояснює роль різноманітних утисків, скорбот і печалей в житті християнина, визначаючи їх, передусім, як засоби задля зцілення і очищення душі від гріха, підкреслюючи некорисність благоденства, захоплення земними благами. "Праведні завжди знаходяться в скорботі, а грішні в радості"; "Всі святі все життя своє провадили в скорботі і печалях, в стражданні, терпінні і гонінні. Чи ти один хочеш бути без усякого страждання і печалі?", – читаємо в "Алфавіті духовному" [10: 222]. Отже, ідея стражденності належить до морально-релігійного досвіду, входить в контекст морально-дидактичної тематики.

Не зайвим буде згадати також про українську метафізичну (філософсько-релігійну) поезію сер. XVII століття, яка наснажена ідеєю преображення стражденності у морально-значущі християнські чесноти. Цікавими є анонімні релігійно-філософські молитовні й напучувальні вірші, які розкривають перед нами зміст глибоких релігійних почуттів українця, рефлексивно спроектованих у поетичній насназі. Зримою є критичне занепокоєння власною гріховністю, відчуття нечистоти сердечної, обтяженості нею і безсилля перед "морем пристрастей" у перипетіях "житейських плавань" й повсякчасне покладання непохитної надії людини на Бога у своїх життєвих бідах і скорботах та очікування від Нього втішення і напоумлення: "В бѣдах ты мнѣ отрада, в скорбех ты утѣха, утекшій к тебѣ, назад не йду без успѣха" [11: 31]. Повсякчасне пильне звірвання свого життя із православними істинами спонукає автора вірша "Бесѣда человѣка с Богом" до верифікації своїх поглядів шляхом імпровізованої розмови з Богом засобами духовних істин, вміщених у молитовному правилі. Для автора важливо переконатись у правоті власного розуміння способу спасіння християнина, тому він підкреслює, що терпеливе знесення страждань є ознакою наслідування людиною Бога, а тому невід'ємне у справі спасіння: "Не подобає же ли и тобі страдати по мнѣ, взирая на мя, труд за труд воздати?", – причому не в знак віддання боргу Богові за Його безневинні страждання за людей, а в знак любові до Нього, яку варто виховувати в собі трудом страждань з поміттю Божої благодаті: "Труждайся, пости, не спи, рыдай, не лѣнися, хоцши ли спастися – до трудов потышися" [11: 34]. Відтак, засобами наслідування Бога тут також є всілякі прояви стражденності.

**Висновки.** Таким чином, концептуальні підходи до розуміння проблеми стражденності виявляються в ідеї тісного шляху, змістом якої є боротьба з пристрастями й терпіння всіляких проявів стражденності (скорботи, страждання, мук), що мисляться як засоби спасіння, а також в ідеях наслідування Бога, богоуподібнення й обожнення, які цілком суголосні святоотецьким і візантійсько-болгарським духовним ідеалам. Саме в цій світоглядній траєкторії, на нашу думку, переважно визначається ідея людської стражденності, репрезентована в творчості представників містико-аскетичного напрямку в філософській думці кінця XVI – початку XVII ст. (Іван Вишенський, старець Артемій, Іов Почаївський, Клірик Острозький, Ісаїя Копинський).

Сутнісне прилучення до Бога, згідно святоотецького й ісихастського вчень, а також містико-аскетичних поглядів українських книжників, можливе як обожнення, що досягається містико-аскетичним шляхом, який передбачає боротьбу з пристрастями та преображення проявів стражденності (як наслідків гріхопадіння) у християнські чесноти, що уможливило містичне богоспоглядання. Відтак, есенційний (сутнісний) вимір стражденності у міркуваннях українських любомудрів сумісний з їх уявленнями про досягнення високих духовних цілей й фактично утілюється у домінуючій світоглядній позиції стосовно необхідності боротьби з пристрастями, преображення пристрасності у добродієність, а з нею і преображення всієї людини. Екзистенційний вимір стражденності в творчості письменників-полемістів та поетів цієї доби оприявлений уявленнями про спосіб духовного життя подвижника як актуальне обожнення, богоуподібнення, наслідування Христа тощо у його безперервності (з'єднанні прижиттєвих духовних зусиль із посмертним існуванням).

Отже, у формуванні світоглядної ідеї стражденності людського буття полемісти XVI – XVII ст. опиралися на представників східної патристики й візантійсько-болгарського ісихазму, експлікуючи вслід за ними головні прояви стражденності (пристрасть, гріх, страждання) крізь призму діалектичної єдності есенційного (сутнісного) й екзистенційного модусів у духовній діяльності. Наявність ідеї стражденності в такому тлумаченні у православному дискурсі цієї доби опосередковано доводить "традиційний" характер українського філософування вказаного періоду, міцним фундаментом якого залишалися православні святоотецькі й ісихастські джерела.

#### СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Гуменюк С. М. Творчість Іова Желіза та її значення для становлення гомілетики у контексті вітчизняної ренесансної культури / С. М. Гуменюк // Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. – 2011. – № 60. – С. 16–19.

2. Бичко І. В. Київська школа екзистенційної філософії / І. В. Бичко // *Метаморфози свободи : спадщина Бердяєва у сучасному дискурсі (до 125-річчя з дня народження М. О. Бердяєва) : Український часопис російської філософії. Вісник Товариства російської філософії при Українському філософському фонді. Вип. 1. – К. : Вид. "Парапан", 2003. – 648 с. – С. 29–41.*
3. Флоровский Г., прот. *Восточные Отцы V – VIII веков / Г. Флоровский, прот. – [второе издание]. – М. : Наука, 1992. – 260 с.*
4. Вишенский Иван. *Сочинения. Подготовка текста, статья и комментарии И. П. Еремина / Иван Вишенский. – Изд-во Ак. наук СССР, Москва-Ленинград, 1955. – 372 с.*
5. Пчела Почаевская : [изборник назидательных поучений и статей, составленных и списанных прп. Иовом, игуменом Лавры Почаевской (1581-1651 гг.), изданный в переводе со славянского на русский язык по собственноручной рукописи преподобного под редакцией профессора КДА Н. И. Петрова]. – Почаев : Типография Почаевской Успенской Лавры, 1884. – Свято-Успенская Почаевская Лавра, 2000. – 614 с.
6. Послания старца Артемия, XVI века / Памятники полемической литературы в Западной Руси. – [книга первая]. – Петербург, 1878. – 1447 с. – С. 1201–1447.
7. Нічик В. М. Гуманістичні і реформаційні ідеї на Україні (XVI – початок XVII ст.) / [Нічик В. М., Литвинов В. Д., Стратій Я. М. ; АН УРСР, Ін-т філософії]. – К. : Наукова думка, 1990. – 382 с.
8. Отвѣт (отпись) Клирика Острожскаго Ипатію Потею 1598 года / Памятники полемической литературы в Западной Руси. – Книга третья. – Петербург, 1903. – 1518 с. – С. 376–432.
9. Грушевський М. Історія української літератури. Т. 6. – К. : АТ "Обереги", 1995. – (Київська бібліотека давнього укр. письменства. Студії ; т. 1). – Парап. тит. арк. англ. – 708 с.
10. Алфавит духовный. – М. : Издательство "Аксиос" совместно с АНО "Развитие духовности, культуры и науки", 2002 г. – 320 с.
11. Українська поезія. Середина XVII ст. / [упорядники В. І. Кречотень, М. М. Суліма]. – Київ : Наукова думка, 1992. – 680 с.

#### REFERENCES (TRANSLATED & TRANSLITERATED)

1. Gumeniuk S. M. *Tvorchist' Iova Zhelizo ta yiyi znachennya dlya stanovlennya gomilytyky u konteksti vitchyznyanoi renesansnoyi kul'tury [Jov Zhelizo's Creative Work and its Importance for the Homiletics Development in the Context of the National Renaissance Culture] / S. M. Gumenyuk // Visnyk Zhytomyr'skogo universytetu imeni Ivana Franka [Zhytomyr Ivan Franko State University Journal]. – 2011. – № 60. – S. 16–19.*
2. Bychko I. V. *Kyiv'ska shkola ekzystenzynoyi filosofii [Kyiv School of Existential Philosophy] / I. V. Bychko// Metamorfozy svobody : spadshchyna Berdyayeva u suchasnomu dyskursi (do 125-richchya z dnya narodzhennya M. O. Berdyayeva) : Ukrayinskyy chasopys rosiys'koyi filosofii. Visnyk Tovarystva rosiys'koyi filosofii pry Ukrain'skomu filosof'skomu fondi. Vyp. 1 [Freedom Metamorphoses : Berdyayev's Heritage in the Modern Discourse (to the 125th Anniversary of M. O. Berdyayev's Birthday) : the Ukrainian Journal of Russian Philosophy. The Journal of the Russian Philosophy Fellowship under Ukrainian Philosophical Fund]. – K. : Vyd. "Parapan". – 2003. – 648 s. – S. 29–41.*
3. Florovskiy G. V. *Vostochnye Otzy V – VIII vekov [East Padres V – VIII Centuries] / G. V. Florovskiy. – [vtoroye izdanie]. – M. : Nauka, 1992. – 260 s.*
4. Vishenskiy Ivan. *Sochineniya [Works] / Ivan Vishenskiy ; [podgotovka teksta, statiya i kommentarii I. P. Eriomina]. – Izd-vo Ak. nauk SSSR, Moskva-Leningrad, 1955. – 372 s.*
5. Pchela Pochaevskaya [Pochaev's Bee] : [izbornik nazidatel'nykh poucheniy i statey, sostavlenykh i spisannykh prp. Iovom, igumenom Lavry Pochaevskoy (1581-1651), izdanny v perevode so slavyanskogo na russkiy po sobstvennoruchnoy rukopisi prepodobnogo pod redaktsiey professora KDA N. I. Petrova]. – Pochaev : Tipografiya Pochayevskoy Uspenskoj Lavry, 1884. – Sviato-uspenskaia Pochayevskaya Lavra, 2000. – 614 s.
6. Poslaniya startsa Artemiya, XVI veka / Pamyatniki polemicheskoy literatury v Zapadnoy Rusi [[Message of the Elder Artemiy, the XVI Century / Memorials of the Polemic Literature in the Western Rus]. – [kniga pervaya]. – Peterburg, 1878. – 1447 s. – S. 1201–1447.
7. Nychyk V. M. *Gumanistychni i reformatsiyni ideyi na Ukraini (XVI – pochatok XVII st.) [Humanistic and Reformational Ideas in Ukraine (XVI – early XVII Century)] / [Nychyk V. M., Litvinov V. D., Stratiy Ya. M. ; AN URSR, In-t filosofii]. – K. : Naukova Dumka, 1990. – 382 s.*
8. Otvet (otpis) Klirika Ostrozhsckogo Ipatiyu Poteiu 1598 goda / Pamyatniki polemicheskoy literatury v Zapadnoy Rusi [Clergyman Ostrozhsckiy's Respond to Ipatiy Potey]. – [kniga tretiya]. – Peterburg, 1903. – 1518 s. – S. 376–432.
9. Grushevskiy M. *Istoriya ukrainskoy literatury. 6 T. [The History of Ukrainian Literature. Volume 6] / M. Grushevskiy. – K. : АТ "Oberegy", 1995. – (Kyiv'ska biblioteka davniogo ukr. pys'menstva. Studiyi ; t. 1). – Parap. tit. ark. angl. – 708 s.*
10. Alfavit dukhovnyy [Spiritual Alphabet]. – M. : Izdatel'stvo "Aksios" sovместno s ANO "Razvitiye dukhovnosti, kul'tury i nauki", 2002. – 320 s.
11. *Ukrayins'ka poeziya. Seredyna XVII st. [Ukrainian Poetry. The Middle of the XVII Century] / [uporyadnyki V. I. Krekoten, M. Sulima]. – Kyiv : Naukova Dumka, 1992. – 680 s.*

Матеріал надійшов до редакції 05.02. 2015 р.

**Шадюк Т. А. Страдательность как доминанта духовной деятельности в украинской религиозно-философской мысли XVI – XVII веков.**

*В статье проанализирован концепт человеческой страдательности в контексте мировоззренческих позиций представителей мистико-аскетической религиозно-философской мысли в Украине XVI – XVII веков (Ивана Вышенского, старца Артемия, Иова Почаевского, Клирика Острожского, Исаяи Копинского). Особое внимание сосредоточено на идейной близости мировоззренческих позиций украинских подвижников и святых отцов, исихастов, которая установлена на основании их понимания онтологической несоизмеримости Бога и человека, аскетических путей и средств духовной деятельности, христианских идеалов обожения, богоподобия, спасения, подражания Христу. Выявлено диалектическое единство между эссенциальными и экзистенциальными тенденциями по экспликации проблемы страдательности в религиозно-философском дискурсе указанных украинских мыслителей.*

**Ключевые слова:** *страстность, страдания, страдательность, борьба со страстями, обожение, спасение, подражание Богу.*

**Shadiuk T. A. Sufferability as the Dominant of the Spiritual Activity in the Ukrainian Religious and Philosophical Thought of the XVI – XVII Centuries.**

*Tracking trends in philosophical works by Ukrainian religious thinkers is one of the priorities in modern religious studies, which is defined as the objective progress of science and socio-cultural needs of the Ukrainian nation in its self-assertion, religious and spiritual identity. The research is conducted on the basis of works of representatives of the mystical ascetic religious and philosophical thought in Ukraine of the XVI – XVII centuries (Joann Vyshensky, old man Artemiy, Jov Pochaevsky, Cleric Ostrozhsky, Isaia Kopynsky). In order to clarify conceptual approaches to understanding problems of sufferability in the works of these thinkers, hermeneutic and analytical methods are applied that allow to find appropriate semantic connotations and reflect the problem of sufferability in its relationship with the mystical and ascetic activities. Conceptual approaches of understanding the problem of sufferability are closely revealed in the way, the essence of which is the fight against passions and patience in various manifestations of sufferability (sorrow, suffering, anguish), which are thought as the means of salvation, and the ideas of God inheritance, deification and adoration. The dialectical unity between essential and existential tendencies on the explication of sufferability problems in the religious and philosophical discourse of mentioned Ukrainian thinkers is discovered. The essential dimension of sufferability of Ukrainian scribes' reasoning appears consistent with their beliefs about achieving the high spiritual purpose of the mystical and ascetic activity that involves fighting with passion and the transformation of the manifestations of sufferability into the Christian virtue. The existential dimension is revealed according to the way of understanding the spiritual life of the ascetic as the actual adoration, deification, following Christ, in its continuity.*

**Key words:** *passion, suffering, sufferability, fighting passions, adoration, salvation, God inheritance.*